

קיצור תולדות "הנכבה" בישראל

טקסט זה מבקש לתאר את היחס לנכבה - בעיקר למושג אבל גם לאירוע ההיסטורי - בישראל. מתי הוא הופיע? מתי דעך והודחק? מה גרם לשינויים בעיסוק במושג בישראל? הניסיון כאן הוא לתאר מומנטים היסטוריים, פריודיזציה, מתחילת המדינה לימינו, כדי לתאר את היחס למושג בכל תקופה ואת השינויים שחלו בו. טקסט זה עוסק ביחס לנכבה בעברית כמעט באופן בלעדי ואינו מתיימר לתאר את היחס למושג ולאירוע בשפה ובעולם הערבי.

1948 - 1952: נאיביות בראשיתית

ככל שזה ישמע מפתיע, הראשונים להשתמש במושג נכבה במובן של אסון לפלסטינים היה הצבא הישראלי. ביולי 1948 פנה צה"ל בכרוזים לערביי טירת חיפה שהתנגדו לכיבוש. בכרוזים, בערבית מצוינת, היתה קריאה להכנע: "אם תרצו לקדם את פני השואה (כך בתרגום. בערבית כתוב נְכָפָה), להמנע מאסון ולהינצל מאבדון שאין מנוס ממנו, עליכם להיכנע (...)"¹.

מעט לאחר מכן, באוגוסט 1948, פרסם ההוגה הסורי קסטנטין זרייק את המסה "משמעות הנכבה". בו הוא כותב בין היתר: "תבוסת הערבים בפלסטין איננה בגדר מפלה פשוטה או עוולה חולפת סתם. זוהי נכבה במלוא מובן המילה."² זרייק פונה לערבים במזרח התיכון להתעשת ולהגיב לאסון הגדול שנפל עליהם. מבחינתו, אם כן, הנכבה היא אסון של העולם הערבי כולו ולא עניין פלסטיני גרידא.

לקראת סוף אותה שנה, ב-19.11.1948, מפרסם נתן אלתרמן את שירו "על זאת" בעיתון דבר ובו גוריון מורה להפיצו לכל חיילי צה"ל. השיר מתאר טבח של פלסטינים מחוסרי הגנה שביצעו חיילי צה"ל ויוחס לפשעי המלחמה שהתרחשו בלוד. חנן חבר ויצחק לאור גורסים שהביקורת של אלתרמן אינה כה חדה כפי שנדמה במבט ראשון. גם אם יש אמת בטענותיהם³ וגם אם ניקח בחשבון שהוא מסתיים בקריאה ברורה ל"לא תחת גם מפני" אל תגידו בגת"...", הרי שהוא מתאר אירועים שניתן לשער שאם דומים להם היו מתפרסמים כיום, היו מעוררים סקנדל גדול בציבור הישראלי ובקרב מנהיגיו לאור סערת "שוברים שתיקה" 2016.

כבר ב-1948 כותב ס. יזהר, מחשובי הסופרים הישראלים, את "השבוי", שבו הוא מתאר את התנהגותם האכזרית של חיילי צה"ל לפלסטינים המובסים.⁴ גם ספריו הנוספים משנות המדינה הראשונות, "ימי צקלג" ו"חרבת חזעה" עוסקים בגלוי בזוועות שביצעו חיילי צה"ל בנכבה. "חרבת חזעה" נכנס לתכנית הלימודים ואלפי תלמידים קראו אותו.

ב-1948 ובשנים הראשונות היתה בשיח על אירועי הנכבה נאיביות רבה. אף כי המושג עצמו לא הוזכר, האירועים, כולל הזוועות שביצעו החיילים הציונים כלפי הפלסטינים, נמסרו כפשוטם, כמובנים מאליהם, ללא פילטרים סובלימטיביים או נרטיביים. יחס זה גם התאים לסגנון הכתיבה של יזהר שכונה זרם התודעה. הכתיבה כביכול משוחררת מסובייקט כותב כשהסופר משמש כלי להעברת החוויות ללא עיבוד שלהן. כך גם הועברו אירועי הנכבה בעברית באופן ישיר וגלוי.

¹ ארכיון ההגנה, סימול: 16017, סימול ישן: 15033, 16019. כרוז מפקדת צה"ל: אל ערביי טירה, תמוז - אב תש"ח. תרגום מצורף למסמך ע"י ארכיון ההגנה.

² <http://people.socsci.tau.ac.il/mu/yshenhav/files/2014/06/%D7%96%D7%A8%D7%99%D7%A7-%D7%9E%D7%A9%D7%9E%D7%A2%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%A0%D7%9B%D7%91%D7%94.pdf>

³ אל תגידו בגת, עורך חנן חבר, זוכרות פרהסיה ופרדס הוצאה לאור, 2010, עמ' 10-12. חבר טוען שבהפיצו את השיר בקרב חיילי צה"ל תיעל בן גוריון את התגובה לפשע לתוך מנגנוני המדינה ובכך תרם להשתקת המחאה נגד הפשע. לאור גורס כי השיר חושף הרג של בודדים ובכך מסתיר טבח של עשרות בלוד.

⁴ <http://textologia.net/?p=593>

הספר הראשון על "כיבוש יפו" נקרא בשם זה ע"י כותבו חיים לזר ב-1951. שנים מאוחר יותר מעדיפים להעלים את ה"כיבוש" הזה ולהחליפו ב"שחרור".⁵ לזר גם משתמש בביטוי "טיהור" למה שעשו הציונים ביפו. שנים מאוחר יותר, כשהשתמשו בו מירון בנבנישתי ולאחר מכן אילן פפה, הוא נתפס כפרובוקציה.⁶

הפלסטינים שנהיו אזרחי ישראל היו נתונים בהלם הטראומה ותחת שלטון צבאי שאינו מאפשר כל ביטוי מחאה. הפליטים פלסטינים המתינו לצדק שיעשה בעזרת מדינות ערב ואומות העולם אבל דבר משמעותי בכיוון זה לא נעשה.

ב-1951 התקבל הבג"צ המפורסם של עקורי הכפרים אקרת' ופָרַעַם שמתיר להם לשוב לכפריהם כפי שהובטח ביום בו פינו אותם לבקשת הצבא. פחות ידועות הן שתי החלטות בג"צ אחרות המתירות לעקורי כפרים לשוב. ב-1951 ניתן לעקורי ע'אבסיה, לא רחוק מנהריה, לשוב לכפרם. ב-1952 בג"צ קיבל את עתירת עקורי חרבת ג'למה לשוב, אך חברי קיבוץ להבות חביבה שהתיישבו בבתי הכפר פוצצו את בתי ובכך מנעו את השיבה. למעשה בכל ארבעת המקרים הללו נמנעה שיבת הפליטים מכיוון שעמדת הצבא, שפעל למנוע את השיבה גברה על החלטות השיפוטיות. מאז לא התקבלו יותר החלטות בבתי משפט שקראו להשיב את הפליטים הפלסטינים.

1952 - 1967: שקיעה והשכחה

עם ההתרחקות ההיסטורית מהאירועים והעיסוק האינטנסיבי בבניית המדינה, קליטת העליה ומניעת השיבה של הפליטים הוזנחה הגישה הנאיבית שמספרת בפתיחות על הנכבה. העדות הברורה לשינוי הזה היא שהפליטים המנסים לשוב נהיו לפתע "מסתננים". בשיח בישראל הם חדלו להיות אנשי הארץ שגורשו ומנסים לשוב לבתיהם או מבקשים לקחת דבר מה מהם, אלא זרים ש"מסתננים" באופן לא חוקי ולא לגיטימי.⁷ תהום דיסקורסיבית פעורה בין דמות הפליט לדמות המסתנן. הראשון נעקר ממקומו, קורבן, מובס, עבר טראומה. השני אינו מכאן, בלתי חוקי, זומם רע, גנב, חוצה גבול גיאוגרפי. היטיב לנסח את הסתירה הזו מרקו רוזין, מראשוני המתיישבים בכרם בן זמרה בבתייהם של פליטי ראס אל אחמר. הוא הגן בנשק על ישובו מפני הפלסטינים שביקשו לשוב וכך סיפר לנו: "הם ניסו לחזור כדי לגנוב את מה ששייך להם. אז ירינו בהם."⁸ בהמשך אף הפך הפלסטיני "המסתנן" ל"פידאין" וכך השלים מהפך שלם מפליט למהגר בלתי חוקי ולטרוריסט.

החשיפה לרומנים המתארים בגלוי את מה שהתרחש ב-1948 חייב את המערכת הממסדית ליצור נרטיב על שמצדיק את הזוועות שעשו "בחורינו". קשה למדינה הצעירה להמשיך ולתאר עוולות שגרמו לישראלים לפלסטינים בלא תיווך נרטיבי שתומך ב"צד שלנו". הנכבה נהיית ל"אסון מנקודת מבטם" בלבד וכך נוצרים שני סיפורים, אחד שלנו ואחד שלהם, "שהם תוצר של אותם מנגנוני מדינה יהודיים שפעלו באופן שיטתי כדי לייצר את קו החלוקה בין יהודים לערבים ולקבוע אותו כמציאות אובייקטיבית שאין עליה עוררין."⁹

הנכבה נכנסת לסד של נרטיב המבקש להצדיק את הקמת המדינה היהודית בעקבות השואה. האין ברירה הראשון בתולדות המדינה מופיע: לא היתה לנו ברירה אלא לעשות מה שעשינו ב-1948. לצד האין ברירה מגויס גם "טוהר הנשק", שלפיו ב-1948 לא עשו חיילינו זוועות ואם כן הן היו היוצא מן הכלל. המושג נטבע כבר בשנות הארבעים של המאה העשרים ביחס לקרבות של היישוב ועם ראשית המדינה חזרו להשתמש בו כדי להצדיק את הקמת המדינה היהודית תוך נישול רוב הפלסטינים.

במרחב הפיזי כפרים פלסטיניים רבים עומדים נטושים אך לא הרוסים, הטענה שהכפרים נהרסו במלחמה ב-1948 אינה נכונה. למעשה מאות נהרסו בפרויקט הרס מתוכנן ואינטנסיבי שהמדינה

⁵ למשל במוזיאון האצ"ל במנשיה או בשלט הסבר בכיכר השעון ביפו.

⁶ לקוח מתוך אריאלה אזולאי "אלימות מכוננת" עמ' 11; Sacred Landscape, Meron Benvenisti, 2000; Ethnic Cleansing, Ilan Pappé, 2006.

⁷ בני מוריס "מלחמות הגבול של ישראל 1949 - 1956", עם עובד, 1996.

⁸ <http://zochrot.org/he/article/55162>

⁹ אריאלה אזולאי, שם, עמ' 11.

הוציאה לפועל בשנים 1965-1969, כפי שחשף במפתיע אהרון שי במאמרו.¹⁰ יצוג נדיר קיבלו בשנות החמישים הכפרים המרוקנים בסדרת מפות אזרחיות שהפיק המרכז למיפוי ישראל. אלו מפות שישראל ירשה מהמנדט הבריטי, בשפה האנגלית, ולכן כל הכפרים שהיו עד 1948 מופיעים בה. כדי להבהיר שהכפרים מרוקנים מתושביהם הוסיף מוסד המיפוי הישראלי את הכיתוב "הרוס" בעברית בצבע סגול מתחת לכל שם של כפר שתושביו גורשו ולא הותר להם לשוב. זו העדות האחרונה במיפוי ישראלי לציונם של כפרי הנכבה. את פרויקט הרס הכפרים בשנות השישים ניתן להבין בדיעבד כפעולה שמחקה את הפער בין היצוג-עדיין של הכפרים במפות לבין ריקנותם במרחב הפיזי. ההרס שלהם יתר את ציונם במפות. מכאן ואילך הם חלקם מופיעים במפות סימוני שבילים כחֲרָבוֹת בלבד.

1967 - 1985: היעלמות תוך כדי התפשטות

הלחץ בתוך ישראל ל"סבב שני" ע"י משה דיין ואחרים הבשיל למלחמת 1967 שהביאה להתפשטות הגדולה ביותר של הציונות במזרח התיכון, פי ארבע ממה שהיתה עד המלחמה. הגדה המערבית ועזה, הגולן וחצי האי סיני נכבשו. על הפלסטינים בשטחי הגדה ועזה הושת כיבוש צבאי וכרבע מליון נוספים היו לפליטים, חלקם בפעם השניה אחרי 1948. הם עסוקים בעיקר במאמץ לקיים חיים תחת הכיבוש.

בישראל לצד בום כלכלי, שחצנות ואופוריה על הניצחון הצבאי הגדול על צבאות ערב בתוך שישה ימים, מתפתח ויכוח על השליטה וההישארות בשטחים הפלסטיניים שנכבשו. בראיה היסטורית כיום ניתן לטעון שהויכוח לא היה כן ולמעשה לא היה סיכוי אמיתי לנסיגה מהשטחים, אבל באותם זמנים היתה תחושה של ויכוח ממשי בין מחייבי ההתנחלות למתנגדיה. הויכוח בין מצדדי הנסיגה מהשטחי הגדה ועזה לבין מתנגדיה הופך את העיסוק בנכבה לבלתי רלוונטי או אפילו בלתי ראוי.

על רקע זה ניתן להבין את ההתנגדות להקרנת הסרט חֲרָבֵת חֲזָעָה, שהופק בשנות ה-70 ע"י הטלוויזיה הישראלית. לקראת שידורו ב-1978 התפתח ויכוח גדול ששיאו היה הוראת שר החינוך לאסור את ההקרנה. לבסוף הוא הוקרן פעם טחת בלבד, בהחלטת מליאת רשות השידור, אבל נגנז למשך עשרים שנה. הקרנת סרט שמתאר גירוש תושבי כפר פלסטיני ב-1948 בערוץ הטלוויזיה היחיד הוא משהו שישראל מתקשה לשאת באותם שנים.

תחת מכבשי ההתפשטות הקולוניאליסטית העצומה הנכבה בישראל נעלמת לחלוטין. ההתרחבות הגיאוגרפית מייצרת חזיתות גיאופוליטיות חדשות ולנכבה ולסוגיית הפליטים שמצפים לשוב אין בהן כל מקום. הכיבושים והגירושים של 1948 נדחקים לחלוטין תחת הכיבושים החדשים. "הכיבוש" ונעשה עניין שהתחיל ב-1967 בלבד, עמדה שהשמאל הישראלי, רובו ככולו, מחזיק עד היום. השמאל הציוני ממשיך לציין 48 שנות כיבוש ובקרוב 50 שנות כיבוש, למרות ששנותיו ארוכות בעשרים שנה כמעט. ההתפשטות הצבאית וההתנחלות הישראלית בגדה המערבית שהחלה בשנות השבעים מייצרות קונפליקטים חדשים שדוחקים את הנכבה אל מתחת לתודעה הישראלית.

1985 - 1993: היסטוריה חדשה

לקראת סוף שנות השמונים טבע בני מוריס את המושג "ההיסטוריונים החדשים", שמתאר אותו עצמו וקולגות שלו, כמי שעשו רוויזיה עמוקה בהיסטוריוגרפיה הישראלית של 1948. ספרו על "לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים" הוא אבן דרך חשובה בחפירה הזו לתוך הנרטיב הישראלי. חשוב לציין גם את עבודותיהם של שמחה פלפן, אבי שליים, תום שגב ואחרים. מחקריהם חשפו את מה שהודחק בישראל על 1948, את "הנרטיב האחר", "הפלסטיני". עיקר תפיסתו של מוריס היא שלא היתה ברירה ב-1948 אלא להקים מדינה יהודית ואת המחיר הבלתי נמנע שילמו הפלסטינים וכן, נעשו גם זוועות בלתי מוסריות ע"י הכוחות הציוניים.

השיח של ההיסטוריונים החדשים עורר פולמוס ער באקדמיה הישראלית (ובעולם כמובן) עם כתיבה ביקורתית עליהם ובעקבותיהם. אבל מחוץ לאקדמיה הדיון הזה התרחש כמעט רק בעיתון "הארץ" ולא חרג אל הדיון הישראלי הפופולרי. בחברה האזרחית ובתרבות הישראלית היו לנכבה נוכחויות מעטות ולא נוצר דיון משמעותי בסוגיה.

¹⁰ אהרון שי, גורל הכפרים הערביים הנתושים במדינת ישראל ערב מלחמת ששת הימים ואחריה, קתדרה 152, עמ' 151-170, 2002.

1993 - 2000: שובו של (הפליט הפלסטיני) המודחק

הסכם אוסלו היה נקודת שבר עבור הפליטים הפלסטינים. הסכם השלום שחתמו עליו יצחק רבין ומנהיגם הבלתי מעורער יאסר ערפאת קבע שיוקמו שתי מדינות בגבולות הקו הירוק. הדיון על פתרון סוגיית הפליטים נדחה לאחרי הקמת המדינות.

את זה הפליטים לא יכלו לקבל ובתגובה הקימו ארגונים ברחבי הפזורה הפלסטינית. בדיל בבית לחם וועד העקורים בישראל הם דוגמאות חשובות לכך. ועד העקורים בישראל הפך את סוגיית הפליטות והעקורים הפנימיים לפוליטית. עד לאותו זמן ציינו העקורים הפנימיים את הנכבה בקהילות ובמשפחות בצנעה יחסית. ביקורים משפחתיים בכפרים ההרוסים, בעיקר ביום העצמאות, היו עיקר הפעילות סביב הנושא.

ב-1997 ארגן ועד העקורים את "תהלוכת השיבה" הראשונה ביום העצמאות הישראלי. אירוע זה נהיה למסורת ולציון החשוב ביותר של הנכבה בשטח מדינת ישראל. בכל שנה ביום העצמאות אלפי פלסטינים אזרחי ישראל מציינים בתהלוכה גדולה, תוך שהם מניפים דגלי פלסטין, את זכותם לשוב. בכל פעם התהלוכה מתקיימת באחד הישובים שישראל הרסה ב-1948. בתקופת הממשל הצבאי יום העצמאות היה היום היחיד בשנה בו התאפשר לפלסטינים בישראל לנוע בחופשיות, ללא צורך באישור מהמושל הצבאי. הם ניצלו זאת לביקור בכפרים ההרוסים וכך נולדה המסורת של ציון הנכבה ביום העצמאות הישראלי. המשמעות הטעונה של "עצמאות להם ונכבה לנו" נוספה מאוחר יותר.

תהלוכה זו הלכה וגדלה משנה לשנה, מה שמנע מהתקשורת הישראלית להתעלם ממנה. ציון הנכבה ביום העצמאות סייע לחזק את השיח הלעומתי על הנכבה. בשיח הישראלי הרווח הנכבה היא אסון פלסטיני, נרטיב פלסטיני, היסטוריה פלסטינית. לנו הישראלים יש את העצמאות. גם ברוב השמאל הישראלי עד היום הנכבה מוגדרת כאסון עבור חמישית מאוכלוסיית ישראל בלבד.

האנתולוגיה 50 ל-48 יצאה לאור ע"י ון ליר. הנכבה נוכחת בה באופן ובהיקף שלא היה לפני כן בכתיבה עיונית בעברית. לצד רגעים מושתקים רבים שמקבלים ביטוי בספר עב כרס זה הנכבה מוצגת כאירוע מרכזי ב"נקודת האפס"¹¹ של הקמת מדינת ישראל.

אותה תקופה יודעת גם פריחה של כנסים אקדמיים ופוליטיים, בעיקר בחו"ל אבל גם בארץ, בעניין זכות השיבה של הפליטים הפלסטיניים. בישראל העמדה המכחישה את הזכות אינה מתערערת אבל הקולות מבחוץ נשמעים היטב.

2000 - 2011: "הנכבה" מרימה ראש

אוקטובר 2000, פרוץ האינתיפאדה השניה היתה נקודת שבר ביחסים בין יהודים וערבים בישראל. 13 פלסטינים אזרחי המדינה נהרגו ע"י כוחות הביטחון במהלך הפגנות הזדהות שלהם עם ההרוגים הפלסטיניים בהר הבית ובגדה המערבית. רוב הישראלים היהודים (כולל השמאל הישראלי) אמצו את גרסת השלטון לאירועים, לפיה הירי במפגינים היה כתוצאה מסכנת חיים לכוחות הביטחון. רוב הישראלים, כולל רבים שחיים בשכנות עם ערבים התאכזבו עמוקות מההפגנות שחסמו כבישים ושיבשו את החיים שלהם. הכחשות הערבים ומסקנות ועדת חקירה ממשלתית (אור) שלא מצאה אף מקרה של סכנת חיים שלוש שנים מאוחר יותר לא שינו את התמונה הבסיסית.

יחד עם זאת, אלפי ישראלים יהודים הבינו בעקבות אותם אירועים את מהותה של המדינה היהודית: הערבים בהגדרה אינם יכולים להיות בה אזרחים מלאים. אותם יהודים נפרדו ברמה זו או אחרת מעמדתם הציונית הטבועה בהם מילדות כמובנת מאליה. מאז לא מעט יהודים בישראל מצהירים בגלוי וללא בושה על היותם לא/אנטי ציונים.¹²

¹¹ שם המאמר הפותח מאת עדי אופיר, עורך האנתולוגיה.

¹² "גט כריתות", אברום בורג כבר לא ציוני, ארי שביט, 6.6.2007. <http://www.haaretz.co.il/misc/> 1.1416131

לראשונה מוקם בישראל ארגון שמאתגר את תפיסות היסוד של המדינה היהודית, שמטרתו לקדם את המודעות לנכבה בחברה האזרחית בישראל, בעברית. ארגון זוכרות פועל להכרה של ישראלים בנכבה ובתמיכה בזכות השיבה של הפליטים הפלסטינים. זהו הארגון הראשון שמוקם ע"י ישראלים שבאו מתוך ישראל הפריבילגית, חברי קיבוצים לשעבר, שירתו בצבא, שעברו מהפך עמוק בזהותם. באותה עת, שנת 2002 חיפוש בגוגל של המילה נכבה (בעברית) העלה שלל דל מאד.

בהתחלה זכתה זוכרות ליחס מזלזל. לדוגמא, כשפנה הארגון ב-2004 לקק"ל בדרישה להציב שלט בפארק קנדה שיציין את הכפרים שנכבשו ב-1967 זכה הארגון לתשובה מהירה מאד. הסיבה היא שהוא לא היה ידוע בזמנו ולא היתה כל הערכה למידת יכולתו לשנות משהו בשיח. אחרי שהארגון זכה בבג"צ בעניין, נעשתה כל ההתכתבות של זוכרות עם גורמים שונים קשה בהרבה, בגלל שהיה ברור פוטנציאל השינוי של הארגון.

עם זוכרות הצטרפו מאות ישראלים לתהלוכת השיבה ודובר בעברית נשא בה דברים בכל שנה. הארגון שינה את השיח על הנכבה בישראל. דרכי פעולתו האפקטיביים זכו להכרה גם מצד מתנגדים לעמדותיו.¹³ הסיורים שזוכרות קיימה לישוים הפלסטיניים שישראל הרסה בנכבה השפיעו על תפיסת המרחב באופן שלא ניתן יותר למחוק את אותם ישובים, או להותירם כשרידים אקזוטיים בנוף. ב-2008 היא קיימה את הכנס הראשון בתל אביב (בבית ציוני אמריקה) על זכות השיבה.

פרופ' עדי אופיר, איש שמאל ותיק ופילוסוף פוליטי בולט, כתב לזוכרות ש"קשה להמעיט בחלקה של זוכרות בשינוי השיח והתודעה בעניין הנכבה."¹⁴

יש יותר ויותר התייחסויות לנכבה בעברית, רומנים רבי מכר שעוסקים בפתיחות בנכבה ובאחריות הישראלים לה נכתבים בעזרת זוכרות (כמו "אחוזת דג'אני" ו"ארבעה בתים וגעגוע"). בנוסף הוצאת אנדלוס מוציאה לאור ב-2002 רומן חשוב על הנכבה מאת אליאס ח'ורי. גם אם "באב אל שמס" לא נהיה לבסט סלר בעברית הוא קיבל התייחסויות רבות בכתיבה עליו.

2011 - 2016: בחסות הממשלה במרכז השיח

בראות השלטון שהסחף בעיסוק בנכבה בלתי ניתן לעצירה החליט להעביר חוק שיתמודד עם השיח החדש שנוצר. הגרסה הראשונה של "חוק הנכבה" דרקונית כל כך עד שאנשי מפלגת השלטון כבני בגין מצטרפים לקול המחאה נגדו. במרץ 2011 עבר החוק בגרסה מתונה יותר אך ברור שמטרתו למנוע לימוד וציון הנכבה בישראל. מילות החוק מצמצמות בהרבה ורק מאיימות על ארגון שנתמך ע"י המדינה להפסיד חלק מתמיכתו אם יארגן אירוע לציון הנכבה ביום העצמאות, אבל המטרה הרחבה שלו ברורה. היא גם מתחוורת כששרי הממשלה בראשות מירי רגב מרחיבות את הפרשנות לחוק ומאיימות לשלול תמיכה מכל מוסד שתומך או מארח אירוע לציון הנכבה בישראל.

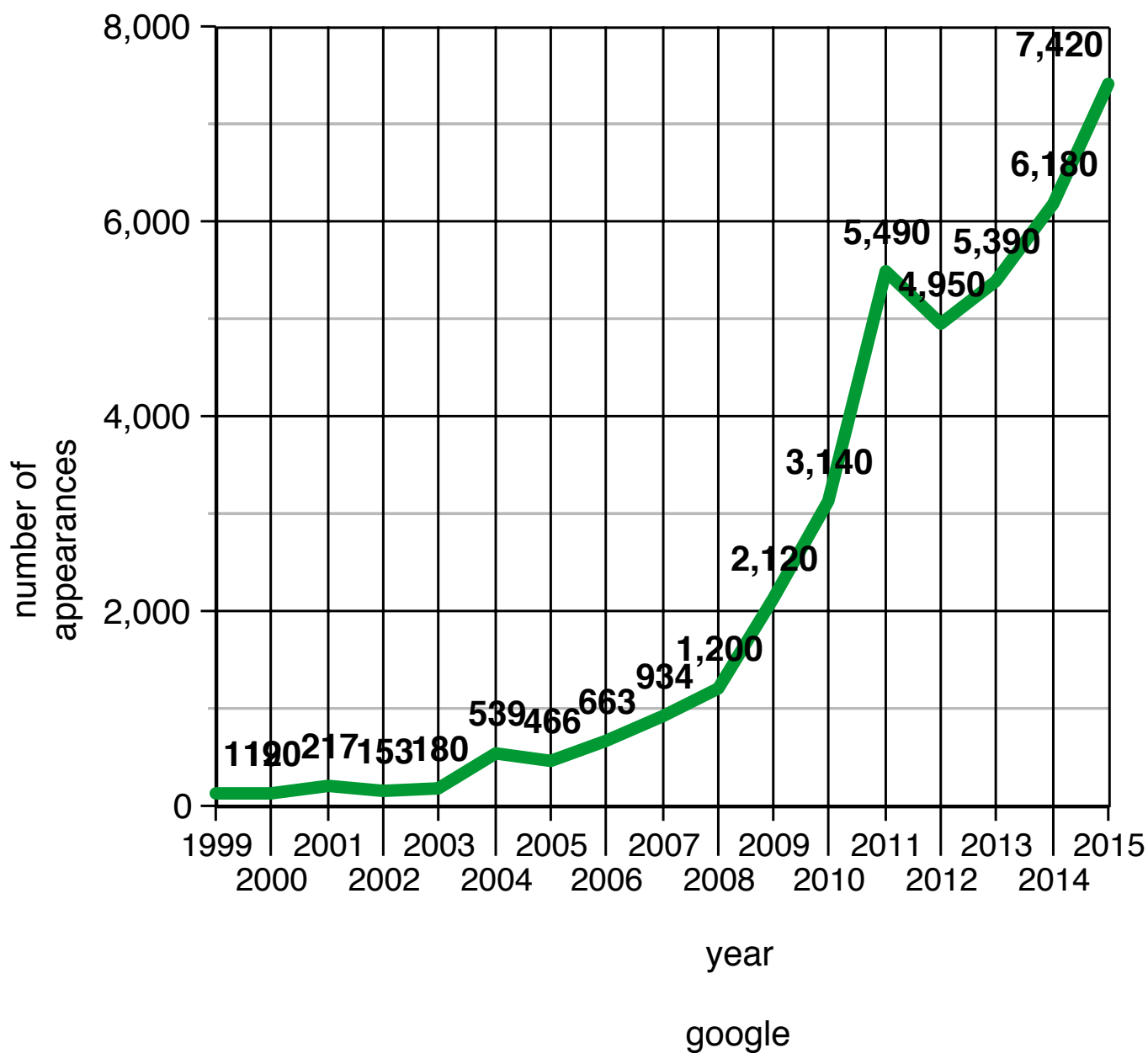
באותה תקופה, בתיאום עם קידום חוק הנכבה, החל ארגון "אם תרצו" בקמפיין שביקש להשיב את הנרטיב הישראלי שמכחיש את הנכבה. הארגון כותב חוברת שכותרתה "נכבה חרטא" שמשחזרת את כל הטיעונים הישראליים בדבר "שקר הנכבה": היא לא קרתה אלא היתה תוצאת מלחמה שבה כל הערבים רצו לגרשנו ב-48 ולכן עליהם לשלם את המחיר. בנוסף טרחו כותבי החוברת להפריך את ההיסטוריוגרפיה החדשה שנכתבה. באופן פרדוכסאלי שרים פעילי הארגון את ההמנון הקליט "הבאנו נכבה עליכם" ובכך מודים בגלוי באחריות הישראלית לאסון.

החוק והקמפיין של אם תרצו יצרו מבול של התייחסויות לנכבה. בתקשורת בעברית הפכה המילה לשגורה ושימושים רבים ולעיתים קרובות מוטעים מופיעים בה. פוליטיקאים ואחרים משתמשים ב"נכבה" לתאר אסונות שונים או אירועי קונפליקט שונים. קצת מצחיק השימוש במושג בתחום הספורט. אוהד הפועל ת"א התייצב מול המצלמות ביום הרס אולם אוסשקין ואמר ש"היום הוא יום הנכבה של אוהדי הפועל ת"א". בתכנית ספורט אחרת ברדיו תאר אחד הפרשנים את התמרמרות שחקני קבוצה מסוימת כלפי מאמנם כנכבה בחדר ההלבשה.

¹³ ראו דבריו של ד"ר אודי לבל <http://zochrot.org/he/press/49959>

¹⁴ <http://zochrot.org/he/article/53780>

The word Nakba in Hebrew by years

עקבות הנכבה מופיעות גם במאבקים של מזרחים בישראל שרבים מהם שוכנו בראשית ימי המדינה בבתייהם של פלסטינים כדי למנוע את שובם. עשרות שנים מאוחר יותר מכירים בכך צאצאיהם. יוני יוחנן בליפתא ומנשה חליף בגבעת עמל (שקמה בבתי ג'מאסין אל-ערבי) נאבקים נגד הנישול שלהם ע"י המדינה וההון ובמסגרת מאבקת מזכירים לכולם מדוע הם חיים בבתי הללו.¹⁵

כפי שמראה הגרף להלן בשנת 2011 יש קפיצה גדולה בחיפושי המילה נכבה בגוגל. משנת 1999 עד 2010 תוצאות החיפושים עולות בהתמדה אך בשנת 2011 יש קפיצה במספר התוצאות האבסולוטי וגם באופן יחסי לשנת 2010. דומה כי כל מילה עולה על פני השנים בחיפושים בגוגל בגלל הרחבת השימוש באינטרנט אבל דווקא משום כך מעניין להשוות את המשך הגדילה בתוצאות חיפושי המילה נכבה מאז 2011 ועד 2015 לעומת ירידה בצירוף המילים "נכבה זוכרות".¹⁶ הצירוף הזה עולה בהתמדה משנת 2000

¹⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=QnSGfW1rPa4> , <http://zochrot.org/he/testimony/54937>

¹⁶ ב-2010 הצירוף נכבה זוכרות מקבל 165 תוצאות, ב-2011 377 תוצאות, 2012 239 תוצאות, 2015 316 תוצאות. החיפוש נעשה בתאריך 12.3.2016

ובשנת 2011 קופץ בלמעלה מפי שניים. אבל הירידה מאז 2011 עד 2015 בצירוף נכבה זוכרות מחזקת את הטענה שמגמת העלייה בהופעה של נכבה בעברית יציבה, גם לאחר ירידה בבולטות של הסוכן המרכזי בחברה הישראלית להכרה בנכבה.

לצד הרחבת העיסוק בנכבה בישראל, חשוב לציין שחוק הנכבה גם יצר פחד לעסוק בה. מורים חוששים לגעת בנושא מחשש שיבולע להם.

מחקר דעת קהל שביצע דה-קולוניזר בקרב 500 יהודים מצא שרובם יודעים שנכבה היא מושג שקשור למשהו רע, לקונפליקט עם הפלסטינים. זהו מצב שלא ניתן היה להעלות על הדעת לפני חמש עשרה שנה. ועדיין, רוב הישראלים אינם יודעים מה בדיוק מציין המושג.¹⁷

כיום המושג נכבה מייצג היטב את הפולריזציה בשיח ובחברה בישראל. בשמאל הלא ציוני יש הבנה מלאה למרכזיותו בהבניית הקונפליקט ובפתרון שלו. בנוסף, הידע על הנכבה קיים ויש לו ביטויים רבים והולכים.

מנגד, יש מערכה גלויה שמובילה המנהיגות הישראלית לדכא ככל שניתן את העיסוק בנכבה. באופן פרדוקסלי דווקא הניסיון להשתיק את ההתייחסות לנכבה מותיר אותה כסוגיה שמחייבת מענה, כפצע פתוח בעל פוטנציאל מוגלתי קבוע.¹⁸

שני המבחנים שעומדים בפני ישראלים המבקשים לקדם את העיסוק בנכבה בישראל, לצד המשך פעילות ההכרה בנכבה, הם תכנון שיבת פליטים פלסטינים כדי שנושא זה לא יהיה עניין פלסטיני בלעדי ולימוד הישראלים מה התרחש בנכבה ומה משמעותה עבורם. בשני תחומים אלו לא נעשה הרבה מעבר לסימון כיווני דרך ראשוניים.

איתן ברונשטיין אפריסיו,
מנהל שותף של דה-קולוניזר ומייסד זוכרות.
5/5/2016

תודה לאלאונור מרזה ברונשטיין, נורמה מוסי, יהודה שנהב, ואריאלה אזולאי שקראו והעירו ועזרו לי לשפר את הטקסט.

---

¹⁷ צפו בוידאו: https://www.youtube.com/watch?v=8u_yJlw_FK0

¹⁸ <http://972mag.com/despite-efforts-to-erase-it-the-nakbas-memory-is-more-present-than-ever-in-israel/71468>